

Pastoralni i mitološki elementi i njihov ostvaraj u književnom opisu Marina Držića

Ištoković, Ana Maria

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:407191>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET**

Ana Maria Ištoković

**Pastoralni i mitološki elementi i njihov ostvaraj
u književnom opisu Marina Držića**

(ZAVRŠNI RAD)

Rijeka, 2018.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
Odsjek za kroatistiku

Ana Maria Ištoković

Matični broj: 601983 21 0115068290 8

Pastoralni i mitološki elementi i njihov ostvaraj u
književnom opisu Marina Držića

ZAVRŠNI RAD

Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost/Povijest

Mentor: dr. sc. Irvin Lukežić, red. prof.

Rijeka, 1. kolovoza 2018.

IZJAVA

Kojom izjavljujem da sam završni rad naslova

izradio/la samostalno pod mentorstvom _____.

U radu sam primijenio/la metodologiju znanstvenoistraživačkoga rada i koristio/la literaturu koja je navedena na kraju završnoga rada. Tuđe spoznaje, stavove, zaključke, teorije i zakonitosti koje sam izravno ili parafrazirajući naveo/la u diplomskom radu na uobičajen način citirao/la sam i povezo/la s korištenim bibliografskim jedinicama.

Student/studentica

Potpis

SADRŽAJ

1.	Uvod – teorijske postavke i cilj istraživanja.....	1
2.	Metodologija.....	3
3.	Izlaganje teme.....	5
3.1.	Pastoralni motivi u povijesti književnosti.....	5
3.1.1.	Pastorala u renesansi.....	7
3.1.2.	Pastoralni elementi u renesansnim književnim djelima nastalima na području Dubrovnika prije Marina Držića.....	8
3.2.	Marin Držić – biografija.....	11
3.2.1.	Mladost, zrela dob i suton života.....	12
3.3.	<i>Tirena</i>	14
3.3.1.	O djelu.....	14
3.3.2.	Pastoralni elementi u djelu.....	17
3.4.	Odnos fikcije i faksije (realnih i pastoralnih elemenata).....	20
3.5.	Izvori kojima se Držić koristio za preuzimanje motiva.....	23
3.5.1.	Torquato Tasso i <i>Aminta</i>	24
3.5.2.	Jacopo Sannazzaro i <i>Arcadia</i>	29
3.5.2.	Džore Držić i <i>Radmio i Ljubmir</i>	30
4.	Zaključak.....	31
5.	Popis izvora i literature.....	32
6.	Sažetak i ključne riječi (na hrvatskome jeziku).....	33
7.	Naslov i ključne riječi (na engleskom jeziku).....	34

1. UVOD – TEORIJSKE POSTAVKE I CILJ ISTRAŽIVANJA

Cilj ovog rada jest prikazati jedan od najistaknutijih i najposebnijih elemenata stvaralaštva Marina Držića, jednog od najvećih autora hrvatske književnosti uopće. Naime, radi se o pastoralnim i mitološkim motivima, njihovoj genezi i izvorištima kojima se Držić služio tijekom pisanja svojih pastoralnih djela, konkretnim primjerima i njihovoj komparaciji izvedenoj iz analize *Tirene* (djela koje, prema autorima koji se bave hrvatskom književnošću i dosad su analizirali spomenuto djelo, spada u primjer čistog pastoralnog ostvaraja).

Dotaći će se također Torquata Tassa i njegovog znamenitog djela *Arcadia*, koje je svojim korpusom zasigurno vrlo slično Držićevom načinu stvaranja pastoralnih književnih djela u nekim elementima i stoga ga je u ovom kontekstu neizostavno spomenuti, naprosto jer je od iznimne važnosti istaknuti suradnju između velikih imena europske književnosti srednjega vijeka, koja je nedvojbeno postojala bez obzira na činjenicu što su određena djela nastajala prije ili kasnije nego druga, i na različitim geografskim predjelima, no više o tome u nastavku.

Zatim, bit će govora i o odnosu fikcije¹ i faksije² u već spomenutom opusu, kao i samom načinu na koji je Držić odlučio interpretirati mitološke i pastoralne elemente u svojim pastoralama, i tako stvoriti jedan, za to razdoblje povijesti književnosti, potpuno svjež vid književne vrste, koja je vrlo brzo postigla zavidan status samostalnog književnog oblika, i zbog svoje popularnosti kod publike onoga vremena gotovo postala zasebna književna vrsta, budući da je stvorila sve

¹ U teoriji književnosti, patvorba, osobit osjetilan način ostvarivanja značenja karakterističan za umjetnost, koju je već Platon osuđivao zbog nevjerodostojna oponašanja zbilje. U novijoj teoriji fikcija postaje nesvjesnim perceptivnim uzorkom ustrojavanja zbiljskih podataka kojemu znanstvena istina nekritički podliježe dok ga književna fikcija naprotiv svjesno propituje i potkopava (H.-R. Jauss).

² Riječ faksija kao sufiks označuje nastajanje, činjenje, a u doslovnom bi značenju bila sinonim za činjenično, nešto što postoji u stvarnosti i nepobitno je.

preduvjete za to. Nažalost, njen je zamah bio nedovoljan da se to do kraja ostvari, no ipak nam je ostavila izuzetno vrijedna književna ostvarenja, kako u hrvatskoj tako i u svjetskoj književnosti, i dala nam povod za istraživanja koja su se na tu temu provela, provode se, i zasigurno, provodit će se i u budućnosti.

Naravno, u sklopu spomenutih dijelova ovog završnog rada, navest će se i poneke važne crtice o životu samog autora, Marina Držića, zatim o njegovim djelima koja se unutar rada analiziraju i kompariraju, ponešto općenitoga o samoj pastoralici, njenoj genezi (vremenu i mjestu nastanka i smjerovima širenja, najvažnijim autorima koji su bili njeni pobornici, kao i sudbini koja ju je snašla, ali, i njenim hvalevrijednim tekovinama). I na kraju (ali nikako zato manje važno), reći će se pokoja o životu i djelu Torquata Tassa i njegovom djelu *Aminta*, Jacopu Sannazzaru i njegovoj *Arcadii*, kao i mitološkom motivu *dubrave*, koja je postala simbol starog svijeta na prostoru današnje Hrvatske, nebitno je li riječ bila o stvarnom gradu ili zamišljenom svijetu. Bitno je samo da nam je ona definitivno polazišna točka svih istraživanja, zbog činjenice da je ona predstavljala jedan poseban, izdvojen svijet koji je postojao zahvaljujući vlastitim zakonima i pravilima, divan, veličanstven, prepun posebnih bića koja supostoje u harmoničnom odnosu s ljudima, s njima grade pustolovine, uspomene i ljubavi. Ti likovi kroz naše velike autore stvaraju priče i stihove koji ulaze u najveća djela hrvatske i svjetske književnosti. Iz tog nam je razloga *dubrava* možda čak i najvažnije i najznačajnije polazište u istraživanju ove tematike, budući da je za sve likove i protagoniste u povijesti književnosti (njihov izgled, ponašanje, socijalnu motiviranost, postupke, odluke...) izuzetno važna okolina u kojoj su rođeni, žive i djeluju.

2. METODOLOGIJA

U ovom istraživačkom radu nastojala sam na svoj način interpretirati izuzetno kompleksnu i široku temu, pa sam iz tog razloga koristila metodologiju koja se razvija kroz nekoliko faza. U prvoj sam fazi najprije potražila svu dostupnu literaturu koja se dotiče teme ovoga rada, nakon čega je uslijedilo iščitavanje literature. Polazište su, naravno, bile same Držićeve pastore, *Tirena*, *Venera i Adon* te *Grižula*, na temelju čega sam zaključila kako bi bilo jednostavno preambiciozno pisati o svim trima djelima, budući da je svako od njih svijet za sebe i zaslužuje mnogo prostora u istraživačkom radu. Zato sam se odlučila fokusirati na jednu od tri nabrojene: *Tirenu*, budući da prvenstveno nju književni teoretičari s pravom smatraju „pravom“ Držićevom pastoralom, a druge strane omogućavala mi je izvanrednu komparaciju mitoloških motiva koji se javljaju u djelu s prethodnim sličnim djelima (*Aminta*, *Arcadia...*), ali ne na isti način. Stoga mi se činilo zanimljivim fokus staviti upravo na spomenutu komparaciju mitološko-pastoralnih motiva, kao i sučeliti ih s realističkim motivima u istom djelu.

Nakon detaljnog iščitavanja i proučavanja navedenih djela, počela sam iščitavati i stručnu literaturu. Primarna knjiga kojom sam se služila za prikaz književnopovijesnog okvira nastanka pastore, njenog razvoja i širenja jest *Hrvatska pastorela* Rafe Bogišića. Za istraživanje o arkadijskom krajoliku glavnu sam inspiraciju pronašla u knjizi Dunje Fališevac, koja nosi naziv *Slike starog Dubrovnika*. O životu i djelu velikog Marina Držića postoji bezbroj knjiga, no ja sam odabrala nekoliko njih koje su mi se činile najpogodnijima za konstruiranje Držićeva životopisa, kakvog sam na početku zamislila. To su knjige autora Frane Čale – *Marin Držić* i *Tragom Držićeve poetike*, te Viktorie Franić Tomić – *Tko je bio Marin Držić*, a to sam nadopunila crticama iz već spomenute knjige Dunje Fališevac. Što se tiče ostalih djela koja spominjem u radu (*Aminta*, *Radmio* i

Ljubmir te *Arcadia*), podatke o njima pronašla sam u nekima od izdanja samih djela, ali i u već spomenutoj literaturi, kao i u nekoliko stručnih članaka na engleskom jeziku čiji su puni nazivi navedeni na samom kraju rada.

Nakon toga sastavila sam polazni koncept, za koji sam odredila da će mi biti smjernica u pisanju samog rada, kako ne bih previše skretala s teme, jer kako ponovno napominjem, tema je izuzetno široka i svako poglavlje i potpoglavlje otvara niz novih tema i mogućnosti za pisanje čitavih radova, te se iz tog razloga vrlo lako može zanijeti u pisanju, i previše proširiti neke od tema koje su u ovom radu prisutne, isključivo kako bi postavile književnopovijesni i kulturni okvir glavnoj temi.

Nakon tih pripremnih radnji, na temelju analize i povezivanja saznanja prikupljenih iz navedene literature, izvela sam određene zaključke koje iznosim u glavnom dijelu ovoga rada (u poglavlju *Izlaganje teme*), i počela s konkretnim pisanjem i sastavljanjem dijelova u cjelinu, a konačan rezultat prikazan je na stranicama koje slijede.

3. IZLAGANJE TEME

3.1. Pastoralni motivi u povijesti književnosti

Pastorala se kao književni oblik slobodno može svrstati u skupinu najvažnijih oblika koji su tvorili temelje hrvatske književnosti u određenim razdobljima³. Nažalost, pastoralni oblik književnosti kao takav više ne poznajemo u suvremenom književnom stvaralaštvu, kako u hrvatskoj tako i u većini drugih književnosti u svijetu današnjice. Međutim, ta činjenica nikako ne pobija onu prethodnu. Naime, pastorala je kao izrazito individualan oblik u književnom stvaralaštvu sadržavala autentične izvore motivacije, specifične i karakteristične oblike ostvaraja, ali i vlastiti usud.⁴ Stoga nije pogrešno tvrditi da je pastorala postala izuzetno bliska književnom pokretu, budući da je imala gotovo sve njegove elemente, ali i presudno, svoje sljedbenike i ljude koji su ju odobrivali, bili joj naklonjeni, i naposljetku se opredijelili za pisanje pastore.

Sukladno tome, pastoralna je književnost, a u sklopu nje i pastoralni elementi, zavladała određenim književnim epohama i u nekim sredinama postala najvažnijim oblikom književnog stvaralaštva. Kada govorimo o samoj definiciji pastore, vrlo je teško jedinstveno definirati ovaj oblik, budući da je sastavljen od nekoliko podoblika od kojih svaki ima svoja obilježja. Naime, svakako je točno da je pastorala scenski oblik koji je tijekom vremena zadobio sva obilježja upotpunjenog teatarskog djela⁵, no kako bi se dobila konkretnija slika ovog oblika koji nije jednostavan kako se čini na prvi pogled, valja se najprije pozabaviti

³ Pastorala je bila element u književnosti (posebice talijanskoj i hrvatskoj) prisutan više od tri stoljeća (XVI., XVII. i XVIII.), bilo kao dominantna, bilo kao utjecajni element koji se ispreplitao s nekim drugim oblicima, ili se u nekim oblicima osjećao dašak karakteristika pastore.

⁴ Prema: Bogišić, R., Hrvatska pastorala, Enciklopedija hrvatske književnosti, Zagreb, 1988.

⁵ Razvedenu radnju, povećan broj likova, minimalno tri čina itd.

genezom, autorima koji su ju stvarali ili uopće bili s njom u doticaju na bilo koji način te područjima na kojima je postala najznačajnija nakon što je u potpunosti procvatala. O svemu će tome biti riječi na sljedećim stranicama.

Idilične krajolike u književnim djelima koji su u renesansi doživjeli svoj vrhunac i utemeljili jednu divnu, hvalevrijednu i čvrstu književnu tradiciju, pratimo još od antičke književnosti⁶. U tom je ranom razdoblju svjetske književnosti već nastala tendencija da se pobjegne iz stvarnog svijeta u fiktivno ozračje puno mira, ljubavi, nade i izobilja, magičnih prizora prirode i sretnih završetaka. Prema Bogišiću, takvi se krajolici odmah mogu prepoznati jer su sastavljeni od karakterističnih elemenata: temelj je gotovo uvijek šuma ili proplanak, urešen špiljom, rijekom ili potokom, gotovo uvijek u blizini postoji livada na kojoj se odvijaju glavne scene dijaloga, pjevanja ili plesa (što je nerijetko isprepleteno), između stvarnih i fiktivnih likova. Bića koja su u pravilu na takvim krajolicima najčešće naseljena jesu mitološka bića – satiri, šumske nimfe i vile, dakle, motivi iz mitologije.

Druga najčešća skupina likova jesu pastiri, koji u takve krajolike najčešće odlaze kako bi se povukli od stvarnog, surovog svijeta, jer su razočarani (najčešće u ljubav) i žele u osami pjevati ljubavne ili žalobne pjesme. Idiličan proplanak im to omogućava svojom mirnom i sigurnom atmosferom, i u tim se trenucima odvija nešto posebno, i za pastoralu iznimno važno – pjesnik postaje pastir, pastir postaje pjesnik: dvije se figure stapaju u jednu. Tako će poezija pastira postati neizostavan segment svake pastore, pa tako i vrhunske, Držićeve pastore u renesansi. Okupljanje pastira i razmjena pjesama uz svirku i ples, slika je koju čitatelj naprosto predočava dok čita tekst pastore, i to je jedna od vrlo bitnih odrednica posebnosti tog oblika.

⁶ Ilijada, Homerovi epovi...uglavnom prevladavaju u grčkoj književnosti.

Naravno, mitološki elementi uvelike su pridonijeli alegorizaciji pastorale, no imaju i svoju negativnu konotaciju. Naime, ubrzo je pastorala postala jednolična i počela se ponavljati. Koliko su mitološka bića učinila pastoralni svijet zanimljivim, novim, živim i magičnim, toliko su ograničila prostor njenog proširivanja i inoviranja, dodavanja novih tipova likova i novih razvoja događaja. Stoga nije pogrešno tvrditi da je pastorala polako ali sigurno postala vrlo obilježen i tradicionalan oblik, no to ju nije spriječilo da stekne svoje sljedbenike i pobornike, ali i veliku popularnost kod čitateljske publike. Također je predstavljala bijeg od nezavidne stvarnosti u svijet izobilja, mira i bogatstva. Zato je i postala toliko omiljena unatoč ponavljanjima komponenata i konvencionalnosti.

3.1.1. Pastorala u renesansi

Renesansa, koja se javlja u Italiji u petnaestom i razvija tijekom šesnaestoga stoljeća, donijela je sa sobom svjež dah pastirske pjesme i književnosti, a s njom i pastoralnog oblika. Pastorala u renesansi osebujna je upravo po onome zbog čega je i doživjela svoj procvat. Naime, u ovom se razdoblju ona širi u motivima, likovima, krajoliku, radnji... Počinje dijeliti ove elemente s drugim književnostima zbog okolnosti koje su postale sve raširenije i popularnije: putovanja književnika i pjesnika, uz razmjenu književnih iskustava, s ostalim ljudima iste struke. Ovakav je razvoj i obrat pastoralnog razvoja i tjeka izravno utjecao na hrvatsku pastoralnu književnost, zbog čega i u njoj vrhunske pastoralne ostvaraje prepoznajemo upravo u razdoblju renesanse.

Ovakav je razvoj i uzlet pastorale, s uplivima novih tradicija koje se počinju stapati sa starim nasljeđem, rezultirao razdvajanjem tog književnog oblika na dvije strane: s jedne strane tradiciju, a s druge nove, egzotične i neistražene

elemente koje je trebalo pomiriti sa starim tradicijama. Tako će nastati tri glavne skupine djela pastirske književnosti: prva koja počiva na starim tradicijama, druga koja prihvaća nove elemente, i treća, koja pomiruje i objedinjuje staro i novo. To je u renesansi u kratkom vremenu postalo idealno plodno tlo za porugu nejednakosti, naglašavanje suprotnosti i opravdanje za smijeh.

Ljudi su sve češće bježali od stvarnosti u idiličan svijet u kojemu su njihovi svakodnevni problemi i teškoće nestajali, barem na trenutak, a svijet se pretvarao u savršeno mjesto. Naravno da su takav svijet pod svaku cijenu htjeli i uprizoriti, pa stoga pastirske igre ubrzo sve češće postaju građom zanimljivom za pozornicu, na kojoj se pojavljuje mnoštvo karakterističnih likova, mitoloških (nimfe, vile, satiri, bogovi, divovi...), realnih (pastiri - ljudi), karikatura i slično. Tako renesansa dobiva tipičan oblik zabave na priredbama i svečanostima povodom štovanja svetaca ili velikih blagdana.

3.1.2. Pastoralni elementi u renesansnim književnim djelima nastalima na području Dubrovnika prije Marina Držića

U vrijeme kad renesansa u književnosti stiže na hrvatsko tlo i ukorjenjuje se kao jedna od najplodnijih i najveličanstvenijih književnih epoha u hrvatskoj književnosti, s izvanrednim autorima i njihovim književnim ostvarajima, pastoralna, spletom okolnosti ili namjerno, doživljava svoj procvat.

Upravo su u arkadijskom svijetu mašte renesansni hrvatski pjesnici pronalazili izvor inspiracije i svoja su djela vrlo rado posvećivali upravo tom obliku. Naravno, razvoj pastore u hrvatskoj književnosti bio je šarolik i u pogledu realizacije, ali i u pogledu tematike i likova, no najvažnija i najreprezentativnija djela nastala su na dalmatinskom tlu, poglavito dubrovačkom.

Kao i u europskoj književnosti, i u hrvatskoj će se pastorala razgranati na tradicionalnu alegorijsku s jedne, i inovativnu, svakodnevnu, porugljivu inačicu s druge strane.

Kada govorimo o razvoju ovog oblika književnosti u Hrvatskoj, zasigurno se kao početak valja uzeti petnaesto stoljeće u kojem nastaje ekloga *Radmio i Ljubmir*⁷ Džore Držića⁸, kojega se smatra jednim od osnivača pastoralnog žanra u hrvatskoj književnosti, odnosno jednim od postavljaca kamena temeljca vrhuncu razvoja pastorele koji je ubrzo uslijedio. Odmah nakon pojave ove ekloge, pastorala će u Dubrovniku početi ubrzano rasti, cvasti, širiti se i granati, no važno je napomenuti da, kao što je to bio slučaj s Jacopom Sannazzarom u talijanskoj književnosti, u hrvatskoj književnosti više neće biti napisano djelo iz žanra pastirske književnosti koje će postulirati bilo koji segment koji, makar u zametku, već nije prisutan u Džorinoj eklogi *Radmio i Ljubmir*.

Nakon Džore Držića, u šesnaestome stoljeću polako i sramežljivo javlja se jedna nova težnja dubrovačkog naroda, koja će se razviti nevjerojatnom brzinom, gotovo naočigled. Naime, rodila se potreba da se ovakva vrsta književnog djela vizualno prikaže publici i tada pastorala doživljava ogroman skok prema naprijed – postaje scenska igra. Za to je zasigurno većinom zaslužna ekonomsko-društvena situacija u kojoj se Dubrovnik našao u tim godinama. Naime, Dubrovnik upravo tada doživljava otvaranje prema svijetu, a s njim i ekonomski, gospodarski i kulturni procvat. Povezuje se s drugim europskim gradovima, prvenstveno i najčvršće s gradovima na obali Jadrana, te razmjenjuje razna iskustva i prima u svoje krilo nove, različite ljude i tako, korak po korak, postaje gospodarska i kulturna metropola Dalmacije, ali i Hrvatske.

⁷ Prva ekloga na hrvatskom jeziku.

⁸ Hrvatski renesansni pjesnik, rođen u Dubrovniku 1461. godine gdje je i preminuo 1501. Bio je pripadnik bogate plemićke dubrovačke obitelji koja je osim njega iznjedrila i mnoga druga velika imena u hrvatskoj kulturnoj povijesti (slikar Vlaho Držić, književnik Marin Držić...).

Bogišić spominje kako su hrvatski autori voljeli pastoralu upravo u obliku scenske igre, jer im je omogućavala da kroz bogat sijaset likova iz mitologije odaberu one, koji su im se činili najpogodnijima i najviše odgovarali za ispoljavanje svojih prikrivenih težnji, planova i želja.

Početak šesnaestoga stoljeća razvija se konačno i pastirska igra, čiji su pioniri svakako bili Mavro Vetranović, čija se djela gotovo izravno nadovezuju na ona Džore Držića, i stavljaju pjesnički život i poziv u znak jednakosti i idiličnim svijetom pastore, te nedvojbeno Nikola Nalješković, koji u svoje četiri izvanredne, mogli bismo reći i pionirske, pastirske igre unosi racionalnost, realnost i parodiju, koje spaja s tradicionalnim pastoralnim obilježjima. Stoga se sa sigurnošću može tvrditi da su uvertiru u konačan vrhunac pastoralne književnosti na dubrovačkom tlu, koji stiže s likom i djelom Marina Držića, centralnom temom ovoga rada, izgradili prvenstveno Džore Držić, a odmah za njim Mavro Vetranović i Nikola Nalješković.

3.2. Marin Držić – biografija

Marin Držić, jedno od najvećih imena hrvatske književnosti uopće, krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća postaje predmetom zanimanja mnogih historiografa, što dotad nije bio slučaj u tolikoj mjeri. Naravno, znalo se ponešto o njegovom životu i djelu, no s razvojem historiografije u „plodnom“ devetnaestom stoljeću počinju se otkrivati detalji Marinova života o kojima se prije nije govorilo, ne zato što takvi podaci nisu zabilježeni, već zato što ih dotad nitko nije potražio, istražio, kritički obradio i objelodanio. Srećom, danas raspoložemo imponantnom količinom podataka o životu i djelu Marina Držića koja je dostatna da se oblikuje bio-bibliografija dostojna autora kao što je on.

Prema studijama Viktorije Franić Tomić⁹, prvi dokument koji uopće spominje književnika Marina Držića jest iz 1526. godine. Izvorno je nastao 12. travnja 1526.¹⁰ i opisuje tijek dana i događaje koji su se zbili ni manje ni više nego na dan Držićeva proglašenja klerikom. Dalje navodi da je faktografija o Držiću koja je otkrivena kroz stoljeća nakon njegove smrti vrlo enigmatična, puna proturječja i nepouzdana, pa je stoga vrlo teško oblikovati točnu Držićevu biografiju. No ipak, detaljnom analizom izvora mogu se pronaći određene konstante u činjenicama, koje se u svim izvorima podudaraju, i na temelju njih rekonstruirati temeljit životopis ovoga autora.

⁹ Franić Tomić, Viktorija, Tko je bio Marin Držić, Matica hrvatska, Zagreb, 2011., str. 38.

¹⁰ Pronašao ga je Milan Rešetar u zbirci dubrovačkog arhiva *Diversa cancellariae* pod nadnevkom 29. 12. 1530.

3.2.1. Mladost, zrela dob i suton života

Marin Držić rođen je 1508. godine u Dubrovniku, u trgovačkoj obitelji s mnogo djece (Marinove braće i sestara). Nakon što je 1526. imenovan klerikom i rektorom dviju crkava¹¹, odlazi na studij u Siennu¹² i tada počinje najplodnije razdoblje njegova života. Tamo postaje rektor studentskog doma i vicerektor sveučilišta, što mu je nedvojbeno otvorilo put u javnost i važna poznanstva koja će ostvariti. Nakon tog iskustva odlazi u Anconu, u kojoj će nastati glavčina njegova kvalitetnog opusa, i tamo ostaje sve do 1545., kada pristaje ući u službu austrijskoga grofa Kristofa von Rogendorfa, s kojim obilazi Beč.

Držićevo život nije bio lak ni jednostavan. Zbog svojeg je načina života (rastrošnost, lakomost, galantnost, sklonost sanjarenjima i putovanjima bez konkretnog cilja, umjetnički duh koji ga je odvlačio od stvarnog života, vesela narav koja ga je nukala da konstantno provodi vrijeme u društvu časteći prijatelje novcem kojeg nije imao napretek...) doslovce životario, a nakon što je napisao nekoliko djela (posebice nakon Tirene), ljudi su ga počeli mrziti i ismijavati zbog sumnje da je plagirao neka ranija djela. Dolazio je i do fizičkih obračuna s neistomišljenicima, upadao u sukobe i probleme.

Posljednja faza njegova života započinje pronalaskom utočišta kod obiteljskih prijatelja u Veneciji¹³. Nakon toga postaje kapelan mletačke nadbiskupije 1563. godine i na toj dužnosti ostaje do svoje smrti 1567. godine.

Međutim, najzapamćeniji (osim po svojem opusu) zasigurno će ostati po urotničkim pismima¹⁴ koja je sastavio 1566. i kojim poziva toskanskoga vojvodu

¹¹ Svih Svetih u Dubrovniku i Sv. Petra na Koločepu.

¹² Oko njegova studija u Sienni historiografija ima najviše nedoumica. O tome je mnogo pisala Viktorija Franić Tomić.

¹³ Dubrovačka plemenitaška obitelj Primović.

¹⁴ Pisma su pronađena 1939. godine.

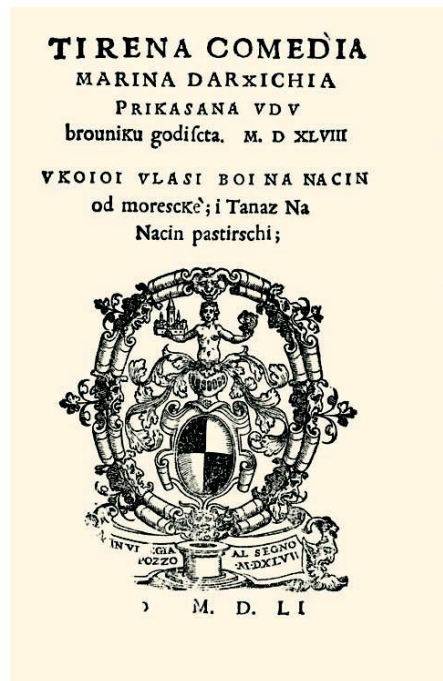
Cosima I. da mu pomogne u rušenju postojeće vlasti koja ga je neobično frustrirala. Ubrzo nakon toga, razočaran činjenicom da nikada nije dobio odgovor na svoja pisma, umire u Veneciji 1567., gdje je i pokopan u crkvi sv. Ivana i Pavla (Zanipolo).

SLIKA 1.: Spomenik Ivana Meštrovića Marinu Držiću u Dubrovniku

3.3. Tirena

3.3.1. O djelu

SLIKA 3. Drama Tirena Marina Držića, prvo zdanje tiskano 1551. u Veneciji. Danas se čuva u Nacionalnoj knjižnici Braidense u Milanu.

Godine 1549., ispred Kneževa dvora u Dubrovniku, prvi je put izvedena drama *Tirena* Marina Držića. Ubrzo nakon toga izvedena je i na vjenčanju Vlaha Držića, nakon čega je nastao veliki lokalni skandal. Naime, Držić je bio optužen za plagijat djela Mavra Vetranovića. To je pokrenuto od Držićevih neprijatelja, međutim nisu postigli željeni naum, budući da je sam Vetranović ostavio dokument u kojem brani Držića i izjavljuje da je djelo izvorno njegovo, te da nije ukradeno od njega. Iako se prije toga Držić sam pokušavao obraniti od navedenih optužbi, tek je Vetranovićeve tvrdnje i obrana umirila valove i buru koji su se oko Tirene odmah na početku bili podigli. Kad se razriješio nesporazum oko

'plagijata', uslijedilo je tiskanje djela. Djelo je doživjelo tri izdanja, sva tri s oduševljenjem dočekana u narodu i vrlo brzo rasprodana¹⁵.

Kada govorimo o sadržaju drame, najprije valja napomenuti da drama sadrži popis likova, zatim posvetu, prolog i pet činova, pa o svakom dijelu valja ponešto reći.

Naime, djelo započinje popisom u kojem se navode likovi oživljeni u drami, što je iznimno korisno za čitatelja jer se već tu jasno može razlikovati realne likove od onih preuzetih iz mitologije ili izmišljenih, kao i razlučiti koji su od njih izvorni stanovnici Dubrovnika, a koji su rođeni u svijetu Arkadije i o njoj ovisi njihovo postojanje.

Nakon toga dolazi posveta „Svitlomu i uzvišenomu vlastelinu Maru Makulji Puciću“¹⁶, sinu dubrovačkog plemića i vlastelina Džive Makuljića i Držićevu osobnom, vrlo dragom prijatelju, u kojoj ga Držić moli da zaštiti njegovo djelo od propasti, negativnih komentara i zuba vremena, nakon što procijeni je li djelo uopće vrijedno toga. U posveti naglašava da je komediju dao na svjetlost dana ne zbog svoje oholosti, već zbog toga što je bio moljen od drugih da to učini, te ga stoga moli da ju uzme pod svoju zaštitu kao nešto vrijedno čuvanja.

Zatim slijedi prolog u kojemu kroz dijalog dvojice seljaka, Vučete i Obrada, čitatelj doznaje ponešto o Dubrovniku, dubrovačkoj povijesti, sadašnjosti i slavnim imenima, Marinu Držiću, ali i o Tireni i sudbini pastira Ljubmira, dakle sadrži i kratak opis radnje drame kojoj prethodi. Ovaj je segment iznimno važan jer kroz prolog Držić koristi priliku da istakne svoje porijeklo, svoj dar za stvaranje književnosti, tvrde korijene koji ga vežu za Dubrovnik, ali i

¹⁵ Prvo je izdanje rasprodano do posljednjeg primjerka, a jedan od njih sačuvan je u Milanu, u Nacionalnoj knjižnici Braidense (vidi sl. 3).

¹⁶ Držić, Marin, Tirena, u: Marin Držić: izabrana djela I., Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, MMXI., str. 181.

prokomentira stvari koje inače ne bi imao priliku (primjerice daje svoje mišljenje o gradu Dubrovniku):

„Gizdav si naime, Dubrovniče slavni,

Danu si ti svime na vidjen'je spravni.“¹⁷

U konačnici Držić prolog koristi za prikaz radnje same drame koja predstoji – Vučeta ju ukratko objašnjava u svega četrdeset i dva stiha u samom srcu prologa. Naposljetku, red dolazi i na samu radnju *Tirene* koja se iznosi, kako je već navedeno, kroz pet činova, kroz koje se postupno uvode likovi i razvija radnja, iako ona sama po sebi nije iznimno kompleksna i zamršena.

Zapravo, bit ove drame zasigurno ne leži u radnji. Naime, Tirena postulira tipično držićeovski ocrtavanje realističnog svijeta, ljudi i događaja unutar pastoralne radnje i za nju tipičnog magično savršenog i potpuno simetričnog arkadijskog svijeta iz bajke. Osebnost ove komedije leži upravo u tom uplitanju stvarnoga svijeta Vlaha (seljaka), njihovog govora, fizičkog izgleda, načina odijevanja, životnih mudrosti, običaja i sl. u čarobno ozračje idealiziranog krajolika u kojemu žive pastiri, vile, nimfe i satiri¹⁸. Ovom se dramom Držić potpuno odmakao od konvencionalne, ukalupljene, monotone pastorale, i iako je zadržao sve elemente za nju neizostavne i tipične (čarobna Dubrava, ljubavna priča vili i pastiru koju napastuje satir, no na kraju sve idilično i sretno završava...), uvodi vlastiti, osebujan i svakako neponovljiv stih koji krasi iskrena ironičnost i realističnost protkana pastoralnim obilježjima i duhom. Petrarkizam se u Tireni gotovo

¹⁷ Držić, Marin, *Tirena*, u: Marin Držić: izabrana djela I., Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, MMXI., str. 183., r. 15-16

¹⁸ Mitološki likovi detaljno objašnjeni u poglavlju 3.3.2.

jednolično i savršeno stapa s realističnim elementima i tako nastaje pastoralna drama koja je postala jednom od najljepših u hrvatskoj književnosti.

3.3.2. Pastoralni elementi u djelu

Vrlo je važno navesti koji su to glavni elementi pastore koji se konkretno u Tireni pojavljuju. Prvi je svakako opis dubrave i njenog iznimnog krajolika, koji je savršena preslika primjera arkadijskog krajolika, plodnog tla za stvaranje pastore i razvoj događaja kakav se u Tireni prikazuje:

„(...) travicom prolitje gdi polja uresi,
razliko i cvitje gdi se svud umijesi,
gdi toli slavici ljuveno spijevaju,
regbi da Danici razgovor taj daju,
a miriše gora ružicom odsvuda,
putniku umora ter ni čut ni truda,
a tihi vjetrici po poljijeh kretaju,
studene vodice (...) „¹⁹

Sljedeći pastoralni element svakako je ljubavna priča. Naime, pastir Ljubmir, nadaleko poznat i omiljen u dubravi, nesretno je zaljubljen u vodenu vilu Tirenu koja dane provodi u lovu na divlje životinje. Nakon što si Ljubmir poželi

¹⁹ Držić, Marin, Tirena, u: Marin Držić: izabrana djela I., Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, MMXI., str. 192., r. 217-225

oduzeti život zbog neuzvrćene ljubavi, Tirena pristaje biti njegova i uzvraća mu osjećaje, no u tom trenutku ju napada satir zbog čega ona bježi. Sve je to uvelike nalik na priču na koju smo već naišli u *Aminti*. Međutim, ono što je Držićeva inovacija jest da se ovoga puta u odbjegliu Tirenu zaljubljuje i pastir Miljenko i stari Vlah Radat. Stoga se oko vile Tirene isplela prava ljubavna mreža, što izaziva komiku u djelu, no ona je svoje srce poklonila Ljubmiru – tu Držić pokazuje da se još uvijek drži pastoralne radnje, iako je kompetentan i sposoban vrhunski inovirati i osvježiti čitav pastoralni koncept.

Dakako, najvažniji segment preuzet direktno iz mitologije, a po kojem čitava drama i nosi naziv, jest vila, odnosno vodena nimfa²⁰ (Tirena). Međutim, u Tassovoj se *Aminti*, primjerice, ne pronalazi opis vile kakav donosi Držić; njegova je Tirena drugačija, realnija, više nalik čovjeku po svom načinu razmišljanja i osjećanja:

„Ako se tobome, Ljubmiru, ne boliš,
boli se onome vrh svega ku ljubiš,
tač gorko ka neće da plačeš i tužiš,
i toli odveće tvu mlados da mučiš.“²¹

No s druge strane, njen je fizički opis i ponašanje još uvijek vjeran prikaz mitološke vodene vile s kakvim se susrećemo i u ostalim pastoralama:

²⁰ Nimfa je podvrsta vile, polubožica, mlada djevojka ili žena koja ima iznimno dug životni vijek i obitava u prirodi (proplanci, vodene površine, šumarci, lugovi, gajevi...). Nerijetko je predstavljena kao ljubavnica i priležnica bogova (najčešće Zeusa i Apolona), ali i običnih ljudi, smrtnika (Odiseja, Sizifa...).

²¹ Držić, Marin, Tirena, u: Marin Držić: izabrana djela I., Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, MMXI., str. 196., r. 371-374

„Lipos me tva zani sunčanom svitlosti,
pogled me tvoj rani ljuvenom kriposti,
tvoj me ures osvoji usionome vlasti,
rič me tvoja opoji rajskome svom slasti.“²²

Tako Marin Držić posebno želi pokazati kako je vrhunski majstor stapanja mitologije s realnim, te kako može pretvoriti mitološko biće (vilu) u biće koje povezuje ljudsku empatiju i zaljubljenost (bazičnu emociju čovjeka) s uzvišenošću i krepošću vile zavjetovane na čestitost.

Posljednji vrlo važan element koji potječe izvorno iz mitologije jest satir²³. Satir u pastoralu predstavlja poremećaj ravnoteže koji remeti savršenu harmoniju Arkadije (Dubrave). Kako u Tassa, tako i u Držića satir je predstavnik nereda i prepreke koja staje između dvoje ljubavnika, no upravo zbog njega se radnja na kraju sretno završava (primjerice, da u radnji satir nije preplašio Tirenu i ona pobjegla od njega zabrinuvši tako Ljubmira u datom trenutku, tko zna kako bi se fabula do kraja odvila; isti se slučaj ponavlja u *Aminti*).

²² Isto, str. 198., r. 431-434

²³ Satir je mitološko biće, polubog najčešće prikazivan kao polu-čovjek - polu-jarac. U ikonografiji je najčešće prikazan s čašom vina u ruci zbog svog nadaleko poznatog afiniteta prema opijanju vinom, ali kao pohotnika s velikim razvratničkim apetitom prema mladim ženama (posebice nimfama koje su nerijetko napadali i opsijedali), ali i dječacima.

3.4. Odnos fikcije i faksije (realnih i pastoralnih elemenata)

Kao što je to bio slučaj s *Amintom* Torquata Tassa, u Držićevoj Tireni nije sve kako se na prvi pogled čini. Iako je Tirena gotovo školski primjer vrhunskog pastoralnog ostvaraja, u njoj se javlja mnogo elemenata koji predstavljaju upliv utjecaja iz stvarne situacije s kojom se Držić morao suočiti u stvarnosti. Ovo je poglavlje namijenjeno upravo prikazu takvih elemenata i komparaciji istih s fiktivnim i mitološkim elementima. Prvi je primjer sam prikaz Dubrave koju u prologu pripovijeda Obrad:

„Blažen se rit možeš, Dubrovniče, svime,
pokoli tač sloveš pjesnivci takime.
Kako te liposti vrh mnogih gradova,
tač svakom milosti Višnji Bog darova (...)“²⁴

Dakle, Držić ovim stihovima želi prikazati da je Dubrovnik grad koji je ne samo stvaran, već je i iznjedrio noge slavne pjesnike i djela. Zatim se, također u prologu ali ovaj put u Vučetinom dijelu, pojavljuje opis samog Držića:

„Sad jedan mlad djetić s tim vilam pri vodi
stare kuće Držić svu mlados provodi (...)“²⁵

²⁴ Držić, Marin, *Tirena*, u: Marin Držić: izabrana djela I., Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, MMXI., str. 188., r. 165-169

²⁵ Isto, str. 187., r. 119-120

U nastavku se spominju i konkretna velika imena koja su vladala Dubrovnikom u kulturnom smislu²⁶. Dakle Dubrovnik, njegova slavna prošlost ali i trenutna slava, njegov fizički opis, njegove zidine, more koje ga okružuje, raslinje koje na njemu buja, ljudi koji u njemu žive i ponose se njime, slobodno se može smatrati jednim od ravnopravnih likova ove drame. U skladu s tim, valja odrediti i koji je on tip lika. Dubrovnik je svakako stvaran lik, nešto opipljivo i čvrsto u životu Marina Držića, predmet ponosa i divljenja ovog književnika, a upravo je to razlog zbog kojega je Držić ovaj grad uvrstio u iznimno važan prolog svoje drame. Dubrovnik, kao stvaran grad, sa svojom poviješću, kulturom, jezikom, narodom, dobrim i lošim vremenima, preokupacijama i problemima, protiv arkadijskog krajolika Dubrave, koja postoji sada, u datom trenutku na mjestu na kojem se radnja odvija, u kojoj žive mitska bića u suživotu sa stvarnim ljudima, u kojoj vječito vlada dobro raspoloženje, pjesma, igra i ples, u kojem sve nesretne priče doživljavaju preobrat i sretan kraj, u kojem nema tuge ni teškoća, nema zla svaki se događaj razrješava povoljno. Isto se tumačenje može primijeniti na odnos pastira, koji su likovi preuzeti iz stvarnog života, ljudi koji žive u gradu Dubrovniku u realnom svijetu, i nimfi i satira, bića preuzetih iz mitologije koja ne postoje u zbiljskom svijetu i služe kako bi se čitava pastorala učinila življom, zanimljivijom, ali i kao instrumenti za ostvarenje Držićevih namjera u književnom pogledu.

Može se zaključiti kako, bez obzira na ulogu koju obavljaju u književnom djelu i razloge zbog kojih su u isto uvršteni, i jedni i drugi (stvarni i izmišljeni) likovi imaju presudnu važnost za neko djelo u cjelini, ali isključivo u suživotu s onim drugima, jer oduzeti jednu ili drugu skupinu likova iz neke Držićeve pastorale, primjerice *Tirene*, bilo bi pogubno za to djelo. Izuzeti pastira ili nimfu iz *Tirene* značilo bi uništiti smisao toga djela. Zato je kombinacija fiktivnih i

²⁶ Džore Držić, Šiško Vlahović...

faktivnih elemenata u Držićevu opusu posve opravdana, i moglo bi se čak reći apsolutno nužna.

3.5. Izvori kojima se Držić koristio za preuzimanje mitoloških motiva

Polazeći od pretpostavke da se Marin Držić već prije stvaranja vlastitih pastoralna već susreo s mitološkim motivima koji se u njima javljaju, iznimno je zanimljivo istražiti gdje i na koji način je došao s njima u doticaj. Poznato je da je već u djelima svoga strica mogao vidjeti primjere korištenja tog tipa motiva u hrvatskoj pastoralnoj književnosti, ali isto tako u djelima Jacopa Sannazzara i Torquata Tassa za talijansku, odnosno europsku pastoralu. U svim njihovim pastoralnim ostvarajima javljaju se uvelike bliski i slični, poneki i isti motivi, no u svakom su djelu na drugačiji način interpretirani i oblikovani. Stoga, ono što je Marin Držić s tim motivima učinio svakako je donijelo neku vrstu inovativnog, svježeg duha u pastoralu, pa zato možemo reći da njegova djela²⁷ zaista predstavljaju vrhunac hrvatske pastoralne književnosti. No, iako je Držić motive koje donosi u svojim djelima preobrazio i prilagodio duhu i ugođaju koje je naumio stvoriti, te tako postigao jedno novo lice pastore, njegova je inspiracija zasigurno odnekud potekla. U sljedećim poglavljima analizirat će se tri djela koja su najvjerojatnije bila izvorišta Držićeve inspiracije, odnosno vrela iz kojih je preuzimao tematiku, motive, pa čak i neka imena za svoja djela, koje je kasnije modelirao po svojim afinitetima, a krajnje je postignuće njegova rada vrhunac pastoralne književnosti na području Dalmacije.

²⁷ U njegovom zavidnom i osebnom opusu izdvajaju se tri pastoralna ostvarenja: pastoralno-idilična drama *Tirena*, mitološko-rustikalna drama *Venera i Adon* i drama *Grižula*. Međutim, pravim se pastoralama smatraju *Tirena* i *Grižula*, budući da se u njima osim mitoloških motiva javljaju i ostale elementi, odnosno obilježja potrebna kako bi se neko djelo smatralo pravom pastoralom, ali iz razloga što se u *Veneri* i *Adonu* kroz pastoralnu radnju konstantno provlače dijelovi u kojima Vlasi vode glavnu riječ, te su stoga književni teoretičari još uvijek podijeljeni oko određenja ove drame kao pastoralne.

3.5.1. Torquato Tasso i *Aminta*

Torquato Tasso svoju ranu mladost provodi u talijanskom gradiću Sorrentu²⁸, u kojem je na svijet došao 11. ožujka 1544. godine, dakle u vrijeme kad je taj poluotok bio u sastavu Napuljskog kraljevstva. Iako porijeklo vuče iz dobrostojeće plemićke obitelji iz Bergama, u ranom je djetinjstvu bio prisiljen živjeti u vrlo skromnim, pa čak i oskudnim životnim uvjetima, s obzirom na obiteljsku situaciju koja ga je snašla (teška financijska situacija, otac Bernardo - po zanimanju pjesnik - odlazi u egzil u Rim, konfiskacija obiteljske zemlje i dobara, smrt majke²⁹ pod vrlo sumnjivim okolnostima – sumnja se da su ju otrovala vlastita braća zbog imanja...). Sve ga je to s vremenom natjeralo da pođe za ocem u Rim gdje započinje njegova blistava karijera kao autora iznimno vrijednih književnih ostvarenja.

Još kao vrlo mlad započinje pisati svoje prvo djelo – ep *Gerusalemme*³⁰, nakon što je napisao prvo pjevanje epa Oslobođeni Jeruzalem i od njega odustao (nasreću, samo privremeno). U Bologni i Padovi završio je studije filozofije i prava, nakon čega u Ferrari pristaje obavljati službu za kardinala d'Este³¹. Nakon nekoliko godina iz Rima odlazi u Pariz te nedugo zatim nastaje znamenita drama *Aminta*³² koja je prevedena na hrvatski jezik³³.

²⁸ Ladanjski gradić u provinciji Napoli na istoimenom poluotoku (Sorrento) koji razdvaja Napuljski zaljev od Zaljeva Sorrento.

²⁹ Porzia de' Rossi.

³⁰ Jeruzalem, po završetku mu je nadjenulo ime Rinaldo.

³¹ Kardinal Ippolito d'Este, sin Alfonsa I. i Lukrecije Borgia, unuk pape Aleksandra VI., najpoznatiji po veličanstvenoj renesansnoj Vili d'Este, danas uvrštenoj na UNESCO-v popis svjetske baštine.

³² 1573. godine, a iste je godine i prvi put izvedena.

³³ Prijevod je tiskan u Veneciji (editio princeps) 4. kolovoza 1580. godine pod naslovom Ljubmir, a za nj je zaslužan Dominko Zlatarić. Kasnije ju je preveo i tiskao još dva puta: 1597. i 1598., oba puta u Veneciji.

Godine 1575. konačno dovršava svoj *Oslobođeni Jeruzalem*, ep koji ga je uzdigao kao autora, bez obzira na to što isprva nije bio zadovoljan njime pa ga je nekoliko puta prepravljao.

Zbog prevelikog psihičkog napora završava u bolnici³⁴ u kojoj je bio prisiljen proboraviti nekoliko godina. Sedam godina kasnije izlazi i odlazi na dvor princa od Mantove gdje dovršava tragediju *Galeatto*³⁵. Zatim odlazi na putovanje u Napulj i Rim, a u tom razdoblju dovršava svoje pjesme *Monte oliveto* i *Le sette giornate del mondo creato*.

Godine 1592. u Rimu posvećuje ep *Osvojeni Jeruzalem* (koji je ustvari ništa drugo no prepravljena verzija *Oslobođenog Jeruzalema*) nećaku pape Klementa VIII. Ubrzo nakon toga piše i poeme *Suze Djevice Marije* i *Suze Isusa Krista*.

Nakon vrlo kratkog boravka u Napulju, 1594. godine konačno se smiruje u Rimu, gdje je do kraja života (1595.) bio financijski dobro zbrinut zahvaljujući vrlo povoljnim odnosima s papom koje je tijekom života izgradio.

Nakon njegove smrti, pa sve do danas, nastajale su i nastajat će brojne studije o njegovu životu i iznimno posebnom i vrijednom djelu, koje je utrlo put mnogim sljedbenicima koji su nakon njega prihvatili i održali živim taj fascinantan stil, duh i samu Tassovu tradiciju.

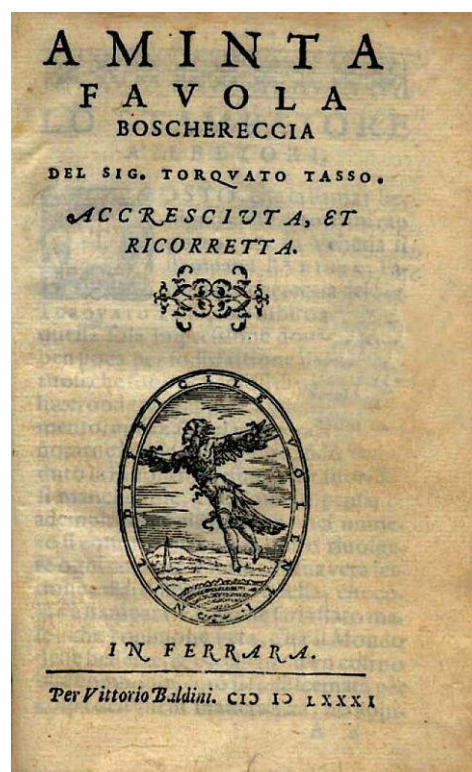
Dana 15. lipnja 1573. godine, na malenom otočiću koji se nalazi na rijeci Po, prvi je put u cijelosti izvedena Tassova *Aminta*, koja je po nekim autorima svakako među najznačajnijim europskim renesansnim pastoralnim tekstovima objavljenima na hrvatskom jeziku. Nakon što ju je Tasso dovršio, prije

³⁴ Umobolnica u Tvrđavi Sv. Ane. U Ferrari.

³⁵ *Galealto kralj Norveške* (*Galealto re di Norvegia*, 1586./87.), kasnije preimenovana u *Kralj Torrismondo* (*Re Torrismondo*, 1587.).

prvog tiskanog prijevoda na hrvatski jezik dugo je bila prepisivana, pa je stoga jasno da je Zlatarić koristio neki predložak kako bi ju preveo.

Aminta je djelo koje obiluje vizijama i sanjarijama, a s tada originalnom temom o ljubavi koja se rodila između pastira i nimfe u arkadijskom krajoliku izazvala je izvanredne reakcije čitateljske publike. Odmah nakon izvedbe postaje izuzetno popularna, a ubrzo su njeni stihovi postali najomiljenija uglazbljena poezija koju su talijanski skladatelji obožavali koristiti kao predložak za kompozicije na kojima su radili.

SLIKA 1. *Aminta* T. Tassa, prvo ferarsko izdanje iz 1581.

To je djelo umnogome utjecalo na hrvatsku književnost (posebno na pisce s područja grada Dubrovnika³⁶) od trenutka kad ju je Zlatarić preveo na hrvatski jezik i tiskao prijevod u Veneciji 1581. godine. Naime, iznimno je značajna za hrvatsku književnost jer se u njoj otkriva nevjerojatan spisak podudarnosti s velikim ostvarenjima hrvatske književnosti, između ostalog i s Držićevom Tirenom, što će se pokazati kroz sljedećih nekoliko poglavlja ovog rada.

Radnja je *Aminte* vrlo jednostavna. Naime, prikazuje se ljubavna priča o neuzvraćenoj ljubavi Aminte, mladog pastira iz zemlje Arkadije, prema Silviji, jednoj od nimfi božice Diane, koja se zavjetovala na čestitost zbog čega ne razmišlja o ljubavi, a jedino zadovoljstvo nalazi u lovu na divlje zvijeri. Na prijedlog Dafne, lukave nimfe koja je čitavo vrijeme na strani Aminte i zauzima se za to da se realizira ljubav između mladog para, Aminta se sprema zaskočiti Silviju dok se naga kupa u jezeru. Međutim, planove mu je pomrsio satir koji je imao sličnu namjeru ali je pretekao Amintu, i kad Aminte prilazi jezeru uviđa da je satir Silviju zavezao za drvo i sprema se napasti ju. Aminta je otjerao satira i oslobodio Silviju, no ona, preneražena od straha i srama te osjećaja poniženja, bježi u šumi i traži utočište kod nimfe Nerine, svoje prijateljice. Ubrzo nakon toga dvije nimfe odlaze u lov na vukove, ali Silvija je brža i izlazi iz vidokruga Nerine, koja nakon nekog vremena pronalazi veo (koji je ona sama poklonila Silviji) natopljen krvlju te očajna pretpostavlja da su Silviju proždrle divlje zvijeri. Odlazi Aminti prenijeti tužne vijesti, a on nakon tog saznanja pokušava počinuti samoubojstvo bacajući se u jarugu. Međutim, pad mu je ublažen i on izbjegava smrt. U međuvremenu, Silvija se netaknuta vraća iz lova, i kada saznaje što se dogodilo i da je Aminta bio spreman oduzeti sebi život ako u njemu ona nije prisutna, ganuta odlučuje razvrgnuti svoj zavjet i učvrstiti novi – zavjet ljubavi prema Aminti.

³⁶ Džore Držić, Mavro Vetranović, Nikola Nalješković, Marin Držić...

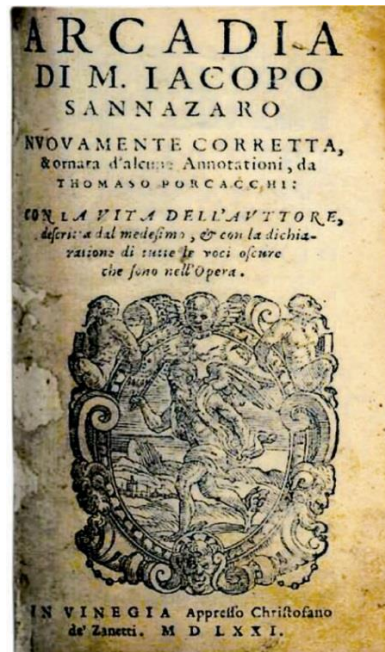
Iz sadržaja vidimo kako je i sadržajno i kroz likove drama vrlo slična Držićevoj *Tireni*, čak možemo reći i previše slična. Međutim, budući da nam činjenična kronologija govori kako je Tasso u trenutku Držićeve smrti (1567.) imao samo dvadeset i tri godine, a *Aminta* je prvi put izvedena 1573., dakle šest godina nakon Držićeve smrti, zasigurno je pogrešno govoriti o utjecaju Tassa na Držića, a možda čak ne bi bilo korektno govoriti ni o utjecaju Držića na Tassa. Zanimljivo je stoga promotriti te sličnosti u motivima i elementima *Aminte* i *Tirene*, budući da su ti elementi direktan dokaz o tome da su Europa i njeno priobalje bili mnogo povezaniji no što se pretpostavlja, te da su utjecaji, motivi i ideje kružili među zemljama i narodima, čineći tako realnom mogućnost spontanog stvaranja dvaju djela koja su u određenim aspektima nevjerojatno slična čak i ako se autori nikada nisu upoznali ni bili u bilo kakvoj vrsti doticaja i dodira.

Naime, vrlo je poznat podatak da su u tom razdoblju književnici i putujući pjevači i kazivači usmenih priča, pjesama i pripovjedaka putovali iz Bosne u Hrvatsku, Dalmaciju, Italiju i obrnuto, i tako prenosili likove, motive, događaje, anegdote pa čak i gotove spjevove pjesme i priče. Najpoznatiji primjer toga je spjev *Lo Balzino*³⁷ unutar kojeg je očuvana jedna od najvrjednijih hrvatskih bugarščica. Stoga, nije pogrešno tvrditi da su putovanja i razmjena iskustava u vremenu o kojem govorimo bila izvanredan i ne tako rijedak način da se prenesu motivi književnih djela iz jednoga grada u drugi, odnosno iz jedne zemlje u drugu, pa su tako nastajala srodna djela bez da su autori uopće znali jedni za druge. Stoga ne bismo trebali govoriti o nekom direktnom utjecaju jednog autora na drugog u ovom slučaju, ali da je sličnost fascinantna, to je svakako nepobitna činjenica.

³⁷ Nastao je tijekom putovanja napuljske kraljice Isabelle del Balzo Napuljskim kraljevstvom usuret svom zaručniku Ferdinandu I. Aragonskom, u pratnji Ruggera de Pazienze, koji je spjev i zapisao, a u njegovu V. Pjevanju i jednu bugarščicu na hrvatskom jeziku, zbog čega je nama taj spjev izuzetno začajan.

3.5.2. Jacopo Sannazzaro i *Arcadia*

Skup ekloga, odnosno, kako ju većina književnih teoretičara određuje, roman *Arcadia* Jacopa Sannazzara izvanredan je primjer formiranja specifičnog ozračja unutar književnog djela koje spaja elemente svijeta koji postoji u fizičkoj stvarnosti, u kojem žive stvarni ljudi s realnim, opipljivim životnim situacijama i problemima, preokupacijama i brigama, naglašenim pozitivnim i negativnim emocijama i impresijama, sa zamišljenim idealiziranim svijetom iskonstruiranim u mašti autora, u kojem se svi problemi rastapaju i pretvaraju u oazu mira, ljubavi, igre, veselja, dobrog raspoloženja, pjesme, plesa, šale...U takvom svijetu ljubavne priče koje započinju neuzvratio ili zabranjeno doživljavaju sretne završetke, mitološka bića postaju normalna pojava u suživotu s pastirima, dakle stvarnim likovima, turobna se raspoloženja likova pretaču u sreću, negativne se pojave i ljudske osobine pretvaraju u šalu, a zlo ne postoji.

SLIKA 2. *Arcadia* Jacopa Sannazzara, izdanje iz Venecije 1571. godine

Upravo zbog te specifičnosti, kako ističe Bogišić, odnosno stvaranja idealnog svijeta koji je ljudima (publici) postao slamka spasa za bijeg od surove dokolice i svakodnevnih životnih problema prouzrokovanih lošom socijalnom, društvenom i ekonomskom situacijom onovremene Europe, nakon Sannazzara i njegove *Arcadie* u pastoralu talijanske književnosti više se nije pojavilo djelo s elementima koje *Arcadia* već nije postulirala, odnosno koji u *Arcadii* nisu bili prisutni.

3.5.3. Džore Držić i *Radmio i Ljubmir*

Kao što je već napomenuto, ekloga Džore Držića nastala je mnogo prije Držićeve *Tirene*, a u njoj se pojavljuju pastiri koji kroz dijalog otvaraju neke elemente koje će Držić kasnije primijeniti u svojoj *Tireni*, i općenito, svojim pastoralama. Prvenstveno, početak ekloge jest obraćanje pastira Radmila svom prijatelju, pastiru Ljubmiru, u kojem donosi prvi element koji je neizostavan za pastoralu, a koji primjenjuje i Držić:

„Ini po dubravi ovčari stanuju

ter s igrom u slavi veselo miruju (...)“

Dakle, već na početku se dubrava navodi kao mjesto mira, radosti i ljubavi, za razliku od sive svakodnevice. Poveznicu između dvojice autora možemo potražiti i u nadijevanju imena pastirima (likovi Ljubmir/Ljubenko, Radmio...).

4. ZAKLJUČAK

Nakon navedenih rezultata ovog istraživačkog rada, može se zaključiti da je Marin Držić svakako pastoralni oblik u hrvatskoj književnosti prilagodio, inovirao i interpretirao na jedan vrlo osebujan način, i u nj utkao mnoge crte svojega karaktera.

Tako je nastao specifičan oblik pastoralne drame (komedije) po kojem je Držić postao i ostao (između ostalog) nadaleko poznat. Stvorio je oblik koji mu je s jedne strane svojim arkadijskim savršenim pejzažom, čarobnim okruženjem, mitskim likovima i vječito vedrom atmosferom sreće i mira omogućio da privuče publiku, budući da je ljudima u situaciji u kojoj se nalazio hrvatski narod u Dubrovniku toga vremena bio izrazito potreban bijeg od stvarnosti u maštu i sanjarije, a s druge strane da toj privučenoj masi kroz prividno savršen svijet prenese svoja mišljenja, stajališta, namjere, ideje za bolje sutra...

Upravo se u tome ogleda važnost mitoloških motiva u pastoralu *Tirena Marina* Držića, ali slobodno se može reći da se isto ponavlja i u drugim Držićevim pastoralnim ostvarajima (*Grižula, Venera i Adon*), što nam onda ukazuje na vrijednost njihovih odnosa s motivima iz stvarnoga svijeta, i omogućava da iznesemo krajnji zaključak kako bez mitoloških motiva unutar pastore interpretiranih na Držiću svojstven način, hrvatska bi književnost izgubila izvanrednu notu autentičnosti i veličanstvene ostvaraje renesanse kao književne epohe općenito.

5. POPIS IZVORA I LITERATURE

Literatura:

1. Bogišić, R., *Hrvatska pastorala*, Enciklopedija hrvatske književnosti, Zagreb, 1988.
2. Čale, F., *Marin Držić*, Školska knjiga, Zagreb, 1971.
3. Čale, F., *O književnim i kazališnim dodirima hrvatsko-talijanskim*, Dubrovnik, 1968.
4. Čale, F., *Tragom Držićeve poetike*, Biblioteka, Zagreb, 1978.
5. Držić, M., *Izabrana djela I.*, Stoljeća hrvatske književnosti, Matica hrvatska, Zagreb, 2011.
6. Fališevac, D., *Slike starog Dubrovnika*, Matica hrvatska, Zagreb, 2013.
7. Franić Tomić, Viktoria, *Tko je bio Marin Držić*, Matica hrvatska, Zagreb, 2011.

Internetski izvori:

1. Domenico Vittorini, „Realistic elements in Tasso's Aminta: a revision“, *Italica*, god. 25, br. 2. (lipanj 1948.), str. 118.-128.
https://www.jstor.org/stable/475773?Search=yes&resultItemClick=true&searchText=aminta&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3Daminta%26amp%3Bgroup%3Dnone%26amp%3Bacc%3Don%26amp%3Bfc%3Doff%26amp%3Bwc%3Don&refreqid=search%3Afec2603ff4e273d503d9a642d358a839&seq=1#page_scan_tab_contents (posjet 26. srpnja 2018.)
2. Leksikon Marina Držića <http://leksikon.muzej-marindrzc.eu/> (posjet 24. srpnja 2018.)

6. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI (na hrvatskom jeziku)

Rad donosi prikaz pastoralnih i mitoloških motiva u interpretaciji Marina Držića. Konkretno, u njegovoj drami *Tirena*. U uvodnom se dijelu objašnjava geneza same pastorale, najprije u svjetskoj književnosti, a zatim se fokus sužava na književnost unutar današnje Hrvatske, i na kraju na samo dubrovačko područje. Donose se glavna obilježja pastorale, glavna tematika, motivi, izvori i opis likova za nju karakterističnih. Navode se pioniri hrvatske dubrovačke pastorale, nakon čega se prelazi na njen vrhunac koji je pronašla u velikom Marinu Držiću. Rad donosi i opširnu biografiju samog autora, nekoliko crtica o djelu *Tirena* i interpretaciji pastoralnih elemenata unutar drame koja je za Držića karakteristična, a u odnosu na ostale pastoralne opuse tog vremena, vrlo specifična, živa i inovativna. Drugi dio rada posvećen je pregledu potencijalnih Držićevih izvora, odnosno inspiracija za stvaranje vlastitih pastoralna, a moguća je i obrnuta situacija. Tako rad donosi ponešto o Torquatu Tassu i njegovoj pastoralnoj drami *Aminta*, te tekovinama koje je za sobom ostavila, zatim o *Arcadii* Jacopa Sannazzara, i na kraju (iako ne zbog toga manje važno) o Džori Držiću, Marinovu stricu i ujedno pioniru hrvatskog pastoralnog žanra koji je svoj zametak pronašao u eklogi *Radmio i Ljubmir* ovog značajnog autora.

Ključne riječi: pastoralna, Marin Držić, drama, *Tirena*, komedija, vila, satir, dubrava, Dubrovnik, mitologija, *Aminta*, Arkadia, realizam

7. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI (na engleskom jeziku)

Title: Pastoral and mythological elements and their achievements in the literary description of Marina Držić

Summary

The aim of this paper is to present one of the most prominent and most important elements of the creation of Marin Držić, one of the greatest authors of Croatian literature at all. Namely, they are about pastoral and mythological motifs, their genesis and sources that Držić served during the writing of their pastoral works, concrete examples and their comparisons drawn from the analysis of Tirena (which, according to authors dealing with Croatian literature, have so far analyzed the mentioned work, for example, a pure pastoral achievement).

It will also include Torquato Tasso and his famous work Arcadia, which is very similar to Držić's method of creating pastoral literary works in some elements, and is therefore in this context indispensable to mention, simply because it is of utmost importance to emphasize the cooperation between the big names of the European literature of the Middle Ages, which undoubtedly existed irrespective of the fact that certain works originated sooner or later than the other, and in different geographical areas, but more on the following.

Then, there will be talk of the fiction and fiction relationship in the aforementioned opus, as well as the way in which Držić decided to interpret the mythological and pastoral elements in his pastoral care, and thus to create one, for that period of the history of literature, a completely fresh vision of a literary kind that he quickly achieved the enviable status of the independent literary form and

because of his popularity with the public of that time it almost became a distinct literary species, since he created all the predispositions for it. Unfortunately, her impulse was insufficient to make it to the full, but she still left us extremely valuable literary achievements, both in Croatian and worldwide literature, and gave us the cause for the researches that have been carried out on this topic, are being conducted and surely, it will continue in the future.

Of course, within the aforementioned parts of this final work, there will also be some important stories about the life of the author, Marin Držić, and then about his work which is analyzed and compared within his work, something general about the pastorale itself, its genesis (time and place of origin and in the direction of expansion, to the most important authors who were her advocates, as well as her destiny, but also for her valued works) and ultimately (but not less importantly) of the life and work of Torquato Tasso and his work *Aminta*, Jacopo Sannazzaro and his *Arcadia*, as well as the mythological motive of *dubrava*, which has become a symbol of the old world in the space of today's Croatia, whether it is a real city or imaginary world, it is only essential that it is definitely the starting point for all the research, it represented a special, isolated world that existed thanks to its own laws and rules, divine, magnificent, packed special beings that are in harmony with humans, with them making adventures, memories and love, and through our great authors, these characters create stories and verses that enter into the greatest works of Croatian and world literature. This is why *dubrava* is perhaps the most important and most important starting point in the research of this theme, since for all the characters and protagonists in the history of literature (their appearance, behavior, social motivation, procedures, decisions ...) is an extremely important environment in which they are born, live and act.

Key words: pastoral, Marin Držić, drama, *Tirena*, comedy, fairy, satir, *dubrava*, Dubrovnik, mythology, *Aminta*, *Arkadia*, realism